

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Ольга Ткач, Дар'я Єршова

НАЗВИ СЛОБОЖАНЬСЬКОГО ОДЯГУ ТА ВЗУТТЯ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СКЛАДНИК
ТЕКСТІВ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА 100

Яна Василенко

СЛОВО, ФРАЗА, ТЕКСТ З «ІНШОКРАЄВОЮ» СЕМАНТИКОЮ. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ
АСПЕКТ 105

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 116

Ярослав Голобородько

АРОН КОПШТЕЙН: ХЕДЛАЙНЕР МОЛОДОЇ ПОЕЗІЇ 1930-Х (МАРКЕРИ СОЦІУМНОЇ,
ХУДОЖНЬОЇ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ) 117

Анатолій Новиков

ДОВЖЕНКО Й ХАРКІВ 130

Оксана Румянцева-Лахтіна

СИМВОЛІКА СІМЕЙНОЇ САГИ «ВОЛИНЬ» У. САМЧУКА В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ
ЧАСОПРОСТОРОВОЇ ВЕРТИКАЛІ 137

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ 144

Олена Садох, Наталія Варич

ОСВІТНЯ САМОДОСТАТНІСТЬ, АБО ШКОЛА НАВПАКИ 145

РЕЦЕНЗІЇ 149

Наталя Щербакова

ПРО УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА Й НЕ ТІЛЬКИ 150

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІ 153

Надія Баско

МІСЦЕ І РОЛЬ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА
«ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН» 154

Ірина Біловол

ТВОРЧІСТЬ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СЕНТИМЕНТАЛІЗМУ 155

Влада Бірюкова, Катерина Корнієць

ЛОГОПЕДИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК АКТИВІЗАТОР ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ . . . 158

Ельвіра Готовицька

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕОЛОГІЗМІВ ЗІ СФЕРИ МОДНОЇ
ІНДУСТРІЇ 160

УДК 81'42+81'255.4

Яна Василенко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

СЛОВО, ФРАЗА, ТЕКСТ З «ІНШОКРАЄВОЮ» СЕМАНТИКОЮ. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто теоретичні аспекти поняття «лінгвокраїнознавство», наголошено на значимості лінгвокраїнознавчої компетентності, яка має істотний вплив на формування міжкультурних комунікативних знань і їхнє фахове застосування в мовній практиці. Наведено приклади використання лінгвокраїнознавчого матеріалу на заняттях із польської мови.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, соціокультурна компетентність, інтерпретація, культурознавчий текст, польська мова.

Iana Vasylenko

WORD, PHRASE, TEXT WITH THE SEMANTICS OF OTHER CONTRY. UKRAINIAN-POLISH ASPECT

The article focuses on some theoretical aspects of the concept of «linguacultural studies». The importance of the competence of linguacultural studies, which has a significant impact on the formation of intercultural communicative knowledge and their professional application in language practice, is emphasized. The examples of the usage of linguacultural material in Polish language studies are given.

Key words: linguacultural studies, sociocultural competence, interpretation, a culturological text, Polish.

Сформульована у «Вільгельмі Мейстері» (1795–1796) відома теза Й. Гете про те, що найкраще можна зрозуміти поета, тільки потрапивши до його країни, стала й, поза сумнівами, назавжди залишиться певною заповіддю для лінгвокраїнознавства. Сучасні наукові дослідження в галузі міжкультурної взаємодії щодо вивчення мови іншої країни та фахового володіння нею є розробкою гетівської тези — її деталізацією, аналізом, виокремленням різного рівня похідних. Такий напрям студій виявився особливо плідним щодо пізнання змістових ресурсів, тобто здатним генерувати нові концепти, теорії чи навіть доктрини (праці А. Андрієнко, Н. Баришнікова, А. Вітренко, Є. Верещагіна, Н. Зінченко, С. Козак, В. Костомарова, С. Куркової, С. Моркотун, Б. Островського, О. Павленко, А. Райхштейна, Н. Ремизової, О. Тинкалюк, Л. Ходякової, Н. Чернової та ін.) і привів до появи розмаїття як поглядів, так і методологічних підходів до явищ духовно-культурної міжнаціональної взаємодії в їхніх мовних виявах. Працюючи з мовним матеріалом, викладачі використовують відомості про різноманітні реалії країни, мову якої опановують студенти, бо по-іншому пояснити й зрозуміти міжмовні вербальні буде надто складно.

Мета розвідки — окреслити теоретичні виміри поняття «лінгвокраїнознавство», наголосити на значимості лінгвокраїнознавчої компетентності, яка має істотний вплив на формування міжкультурних комунікативних знань і їхнє фахове застосування в мовній практиці.

У 1970–80-х рр. Є. Верещагін і В. Костомаров у публікації «Лингвистическая проблема страноведения в преподавании русского языка иностранцам» та в інших працях почали використовувати термін «лінгвокраїнознавство», у якому було поєднано країнознавство й мову, що й стало визначальним у вивченні цієї дисципліни [Верещагін, Костомаров].

Лінгвокраїнознавство як особлива сфера філології (разом із антропологічною лінгвістикою, лінгвокультурологією, соціолінгвістикою, лінгводидактикою тощо) виникло на основі різнобічного накопиченого досвіду навчання іноземної мови, у якій неподібність граматичних форм є маркерами відмінності іншої країни, а також ознакою екстралінгвістичні сфери: соціальної, побутової, історичної. У цій частині на перший план виступає феномен культури — єдиного інформаційного простору з мовою / текстом як універсальними формами комунікації. Теза: «Оволодіння іноземною мовою неподільно пов'язане із залученням до іноземної культури» [Карапетян, Мясковская, с. 117], хоча і є констатацію відомого, простого й зрозумілого твердження, однак відкриває в пізнавальних, практичних планах місткі глибини.

Це явище пояснив семіотик Ю. Лотман, стверджуючи: «Ми живемо у світі культури. Більше того, ми знаходимося в її товщі, усередині неї, і тільки так можемо продовжити своє існування ...Сама людина невіддільна від культури, як невіддільна від соціальної й екологічної сфери. Вона приречена жити в культурі, як живе в біосфері. Культура — це пристрій, що виробляє інформацію» [Лотман, с. 204].

Таким чином, і той, хто є носієм певної мови, і той, хто вивчає іноземну, передусім мають справу з духовними явищами, які генеруються, зберігаються й передаються вербально / текстовим способом. «З погляду глотодидактики цікавим є те, як мова сприймає й інтерпретує культуру та як той образ культури втілюється в мовних реалізаціях», — пише польський дослідник П. Гарнцарек, наголошуючи, що мова «як елемент культури виходить поза межі своїх пізнавальних чи комунікативних функцій, починає трактуватися як певний символ існування національного організму, його специфіки та оригінальності», а тому, на його думку, необхідно навчати мови у тісному взаємозв'язку з культурою, «взаємному поясненню культури через мову й мови через культуру» [Garncarek, s. 28].

Співвітчизник ученого Є. Ковалевський зазначає, що «... самі реляції — мова й культура, їхній обсяг і зміст все ще не мають загальновизначених дефініцій, на практиці ж тут й там натикаємося на «небажані» (у сенсі: *малозрозумілі, важкі у сприйнятті, суперечливі, «дратівливі»* — Я.В.) мовно-культурні конотації» [Kowalewski, s. 173]. На думку О. Вернигори, «лінгвокраїнознавство — наукова дисципліна, яка поєднує в собі знання з лінгвістики та країнознавства, що тісно переплітаються між собою» [Вернигора, с. 44]. Схожі погляди поділяють й інші вітчизняні науковці, наприклад, А. Будник, А. Гапонова.

Таким чином, лінгвокраїнознавство інтегрує, з одного боку, навчання мови, з іншого — дає конкретну інформацію про країну, мова якої вивчається. У процесі навчання іноземної мови основним позалінгвістичним об'єктом є не сама країна, а фонові знання носіїв мови про неї, її культура в узагальненому вигляді. Лінгвокраїнознавча компетенція водночас забезпечує комунікативну, що передбачає оперування аналогічними образами у свідомості мовця та слухача, оскільки це відбувається під час спілкування двох носіїв однієї й тієї ж мови. Тобто для викладача іноземної мови є важливим формулювання таких завдань: 1) виділити культурологічну інформацію з мовних одиниць, 2) навчити сприйняттю мовної одиниці на тлі подібного образу, що існує у свідомості носія мови.

За М. Дукою, складниками лінгвосоціокультурної компетентності є: а) соціо-лінгвістична компетентність (знання мовних і мовленнєвих засобів із національно-культурною семантикою); б) соціокультурна компетентність (знання країни, мову та культури якої вивчають); в) соціальна компетентність (знання правил і норм поведінки, ритуалів, невербальних засобів комунікації) [Дука, с. 39–40].

Натомість дослідниця Г. Коморовська, орієнтуючись на поведінку учня/студента, який вивчає іноземну мову, виділила такі компетенції: *savoir-etre* (здатність позбутися етноцентричної настанови, вийти поза межі власних національних та світоглядних уявлень); *savoir-apprendre* (уміння розпізнавати нові для себе явища культури, зокрема традиції, правила поведінки, переконання інших етнічних груп й акцентувати на них увагу); *savoir* (знання про культурні явища, елементарна обізнаність із географією, господарством, історією, мистецтвом); *savoir-fair* (уміння поводити себе в незнайомому чи чужому середовищах, щоб «не наскочити на слизьке») [Komorowska, s. 115–116].

Ще один підхід до визначення лінгвосоціокультурної компетентності пропонує Є. Ковалевський, який пише, що той, хто вивчає польську мову як іноземну, повинен бути обізнаним: 1) щодо мовної та позамовної поведінки серед поляків; 2) у польських реаліях: мати знання про країну, знати факти з географії, історії, соціології, бути ознайомленим із повсякденним життям; 3) з польською культурою [Kowalewski, s. 166].

Отже, складовим компонентом іншомовної комунікативної компетенції, за словами Т. Котченка, вважається «здатність здійснювати міжкультурне професійно спрямоване спілкування; взаємодіяти з носіями іншої культури, беручи до уваги їхні національні цінності, етичні норми та світоглядні уявлення, а також володіння індивідом необхідними знаннями, уміннями й навичками, що визначають ступінь сформованості його професійної діяльності» [Котченко, с. 67].

Ще в XIX ст. Вільгельм Гумбольдт зазначав: «... Слова різних мов ніколи не бувають синонімами, навіть якщо позначають загальною однакою поняття [Гумбольдт, с. 18]. Тому добре знання іноземної мови — це передусім бачення різниці там, де, на перший погляд, її не тільки немає, а й узагалі не може бути; обережний підхід до того, що апріорі здається цілком зрозумілим; здатність сприймати як різкі семантичні контрасти одних слів, так й існування тонких смислових відтінків інших. Таке аксіологічне сприйняття відбувається завдяки культурній освіченості, ерудованості, тобто біфокальному мовному баченню, коли ближній план слова, речення, тексту не закриває дальніх позамовних, не завжди очевидних, однак завжди важливих, оскільки саме вони відіграють головну роль.

Так, в українсько-польському духовному просторі маємо практично зрозумілі без перекладу відповідники імен, наприклад: *Іван — Jan*, *Олена — Helena*. Проте ніколи не було й, мабуть, таки ніколи не буде польських еквівалентів *Віри, Надії, Любові*. Пояснення цьому явищу знаходимо серед позалінгвальних, релігійних чинників. Троє дівчат, які були страчені за часів римського імператора Адріана (II ст. н. е.) і канонізовані Православною церквою як перші християни-страстотерпці, діти-мученики, «не вписалися» в католицький пантеон, тому їхні імена не увійшли ані до тогочасного життя, ані до академічних словників.

Відмінність релігійних систем між християнами східного й західного обряду призвела до того, що в міжмовному просторі теологічно маркована лексика здебільшого залишається незмінною, тобто, неправильно було би перекласти *kościół* як *церква* чи *msza* як *богослужіння*. Частина лексики на позначення *релій* католицизму прийшла в українську мову як мовні запозичення (безеквівалентна лексика):

тіара, конклав, целібат, орнат, тонзура, кляштор, бернардини, францисканці, тамплієри тощо. З іншого боку, через конфесійні відмінності в польській мові немає слова на позначення дружини священника, оскільки католицький священнослужитель завжди неодружений, тоді як у православному тезаурусі є *панотець* (рос. *батюшка, поп*) і є *паніматка* (рос. *матушка, попадя*).

Цікавий матеріал для порівняльних мовно-культурних спостережень містить сфера уявлень і вірувань. Так, притаманне східному слов'янству уявлення про існування (укр.) *долі*, (рос.) *судьби* і впливу останньої на життя людини практично не має місця в духовному житті наших сусідів. Таке поняття в польській мові існує: *los*, але, по-перше, воно було й залишається чимось маргінальним, неістотним, тому його вербалізація цілком оказіональна, по-друге, виявляється воно у двох лексемах із різною частотою вживання та в семантично різних значеннях: частіше — як *лотерея, фортуна, фатум, везіння* тощо та дуже рідко — як власне *доля, детермінант, незалежна від людини містична сила* тощо. На думку Л. Масенко, «концепт ДОЛЯ належить до центральних у Шевченковій поезії. Згідно з «Конкорданцією поетичних творів Тараса Шевченка», слово *доля* зустрічається в українських текстах поета 192 рази (у варіантах творів — 76), у російськомовних — 10 (у варіантах — 1), окрім того, 14 разів трапляється похідне *доленька* (у варіантах — 3), відповідно по 20 і 14 — *недоля*» [Масенко, с. 5].

Зрозуміло, що польська література в такому зіставленні не виглядає репрезентативно через зазначені вище причини. І хоча лексема *los* спостерігається у своєму національно-культурному смисловому полі у творчості багатьох письменників, про що докладно пише львівський літературознавець Є. Нахлік, проте є чимось блідим, периферійним, нежиттєспроможним, позаяк виступає в першому значенні випадковості, не маючи ані метафізичної сили *долі*, ані її абсолютного впливу на індивіда [Нахлік, с. 394–459].

Цікавою темою для висвітлення конфронтації в українсько-польських мовних взаєминах є вивчення слів, які несуть у собі ауру історичної пам'яті про мілітарні зіткнення між Україною й Польщею та слугують вербальними реліктами тих подій. Передусім ідеться про відоме й достатньо поширене явище «війни слів», коли та чи та сторона користується, окрім вогнепальної та холодної зброї, ще й словесною (класичний приклад — «Лист запорожців турецькому султанові»), застосовуючи як бойовий прийом зумисне пародіювання чи смислове перекодування на протилежний сенс тих чи тих лексем противника, важливих у духовно-національному арсеналі. Наприклад, запозичене з латини польське слово *honor* (*слава, честь, гідність, військова доблесть*) як персоніфіковане втілення першорядних військових цнот (*Гонор* був одним із супутників бога війни Марса; *Bóg, Honor, Ojczyzna* — девіз Польського Війська), закріпилося калькою в українській мові (*гонор*), але зовсім в іншому значенні (*високомірність, задирання носа, чванство, пиха, зневага до ближнього*; польський лексичний еквівалент цих слів — *buta*): «Він пригадував, як втікав через горище, як скакав з покрівлі на землю, як лежав у бур'яні, і ввесь його шляхетський *гонор* піднявся з самого дна, кипів, клекотів у його душі» (Нечуй-Левицький, с. 204)

Аналогічний *modus operandi* в міжмовних українсько-польських стосунках спостерігаємо щодо ще одного запозичення лексеми з етимологією феодално-субординованого соціуму: *panie bracie* — *запанібрата, панібратство*. Якщо в польському тезаурусі це *приятель, рівність, близькість по рангу* («Upadam do nóg panu», «Kłaniam, panie bracie» — «Падаю до ніг пана», «Кланяюсь, пане брате» (І. Красіцький, «Klatki» — «Клітки»), то в українському це *безцеремонність,*

безтактність, фамільярність, поплескування по плечу: «Він [цар — Я.В.] ... реготав за панібрата з оцим не дуже й гречним малоросом» (Ільченко, с. 531).

Отже, наведена на початку статті теза Гете про те, що варто йти в країну поета, щоб достеменно розуміти його твори, у яких вона хоча й не завжди очевидно, але завжди питома присутня уже самим фактом його проживання в ній, «протисакнутістю» її реаліями та мовними впливами, простежується в численних прикладах літературної творчості польських письменників.

Яскравим свідченням цього явища є творчість цілого ряду літераторів польсько-українського культурно-творчого пограниччя від представників т. зв. «української школи» доби романтизму (Ю. Словацький, Ю. Залеський, С. Гоцинський, Т. Падура, М. Чайковський та ін.) та до літераторів новітніх часів (Б. Лесьмян, Я. Івашкевич, В. Одоєвський та ін.), життя яких було безпосередньо пов'язано з Україною. Нехтування цією обставиною під час вивчення створених ними літературно-мовознавчих наративів є абсолютно неприпустимим, позаяк призводить не тільки до хибного сприйняття того чи того твору, а й прикрих непорозумінь.

Репрезентативним прикладом є доробок Б. Лесьмяна, дитинство й молодість якого пройшли в Україні, твори якого, на думку Я. Івашкевича, «весь час відлунують українськими лунами». Тому виключно полоноцентричний підхід до його текстів абсолютно не виправданий. Наприклад, у коментарях І. Опацького до виданих балад поета дослідник не зміг пояснити лесьмянівський вираз *oczy kare* — *карі очі* з любовної балади «Strój» — «Стрій» («Шати»): («*Pójmę duszę tym miodem, co ma oczy kare!*» — «Наситимо душу тим медом, що має карі очі!»), оскільки в польській мові прикметник *kary* — *карий* означає тільки масть коня, тоді як для української поетичної традиції постійний епітет «кароокий» є поширеним. Таким чином, цей вираз Б. Лесьмяна видався філологу чи то літературним несмаком, чи то якоюсь еротичною суперперверсією, і він вдався до універсального тлумачення в заплутаних почуттєвих справах — фрейдизму, пояснюючи читачам: «*Карі очі — темні, чорні; прикметник на означення масті коня. Тут Лесьмян ужив його зумисне для окреслення риси людини у момент, коли вона є втіленням біологічного, чуттєвого інстинкту ... для підкреслення біологізму сцени*» [Balada polska, s. 75].

Етнокультурний, народно-побутовий аспекти українсько-польського вербального спілкування багаті на приклади, які демонструють як подібність, так і відмінність між українською та польською мовною картиною світу.

Так, ми звикли окреслювати свою етнокультурну спільноту традиційним концептом *земляки* (люди однієї землі, абсолютно рівні між собою в плані екзистенційної приналежності до нашого Богом даного місця у світі). Тоді як соціальний універсум у поляків акумулюється лексемою *rodacy* — *рідня, родичі*, тобто єдність по крові, оскільки через феодално-шляхетський укладу буття далеко не усі рівні, наприклад, як в «Давній казці» Лесі Українки, де не всі є носіями блакитної крові: «... Чи блакитна кров полетіється, / Як пробити пану груди».

Світ хоч і єдиний для всіх нас, однак облаштовуємо своє життя в ньому по-різному в залежності від того, у яких соціокультурних системах знаходимося, до якого ментального простору належимо, які духовно-моральні принципи сповідуємо. Тому різниця між ключовими словам-поняттями *земляки* та *рідня* більш, ніж формально-граматична, вона світоглядна. Безперечно універсум землі (материнськості) завжди був, є і буде первинним, визначальним, ніж універсум роду (батьківськості). Не випадково саме про це пророчі біблійні слова Екклезіаста: «Рід проходить і рід приходить, тільки земля стоїть собі вівіки» (переклад П. Куліша, І. Полюя).

Прикладом різниці тлумачення одних і тих самих лексем в українській і польській мовах є вживання лінгвокультурного концепту *хата* — *chata*. Обидва народи впродовж віків користуються ним, однак узус його в їхньому щоденному вжитку все-таки відмінний. Для українця *хата* — первинне й визначальне поняття. Вона місце любові, затишку, буття. Не випадково, давно вже мешкаючи не в глиняній мазанці під солом'яною стріхою, а в мурованому будинку з шиферною покрівлею чи у «висотці», вітаючи на порозі гостей, він традиційно скаже: «Прошу до хати!». *Хата* не є чимось чужим і для поляка («*Czym chata bogata, tym rada*» — «Чим *хата* багата, тим й рада»), проте в його вербальній свідомості цей концепт виразно потіснений іншим: *dom* — *дім*, тому часто близький або до нейтральних *житло*, *будинок*, або навіть до пейоративного *халупа* [Лебеденко, Василенко]. Дослідник Андрусів відзначає: «У польській мовній свідомості концепт *хата* асоціюється з хлібом, селянином та убогістю, тоді як в українській — із добробутом, затишком та злагодою» [Андрусів, с. 10].

Усі народи подібні один до одного, але водночас таки відрізняються. В останньому слід вбачати не стільки перепони, непорозуміння, скільки доцільність відмінного, а радість пізнання від отримання чогось нового — пізнання, що допомагає не лише збагатися відмінним, а й, вдивляючись у дзеркала інших, краще бачити й розуміти себе самого.

Тому в дидактиці іноземної мови такий важливий ретельний підбір автентичних за своїм змістом національно-мовно маркованих текстів (фрагментів художньої прози, історичних документів, журналістських публікацій, діалогів, віршів, пісень, афіш тощо) для ознайомлення інофонів з новою для них дійсністю. Тексти, підібрані для занять, мають допомогти студентству сформуванню лінгвокраїнознавчу компетенцію: зрозуміти значення чужої безеквівалентної лексики; вільно та свідомо користуватися нею під час спілкування; ознайомитися з національно-культурними фразеологізмами; виробити комунікативні компетенції, адекватні для розуміння мови та мовлення.

Натхненну сентиментально-романтичну «Оду хаті» міг написати тільки українець І. Цюпа, тому кращого експлікативного матеріалу для занять з української як іноземної не знайти: «*Хато моя, рідна батьківська хато! Ти впливаєш із туманної далечі минулих літ і стоїш переді мною білим видом, немов хмарина серед буйного цвітіння вишень. Довкола тебе колишеться синювата імла: чи то вишні осипають свій квіт на призьбу, чи дим кучерявиться з твого димаря й огортає тебе своїми сизими крильми. Яким теплом і лагідним родинним затишком, якою добротою та материнською ласкою віє від тебе, рідна хато! Неспроста ж твоє ім'я співзвучне зі словом «мати». Перші спогади про хату — немов рожевий досвіток дитинства. Біля стелі в тебе над головою, під дубовим тесаним сволоком засохлі польові квіти. До сволака на гаку прикріплена мотузочками вербова колиска. Мати наспівує колискову пісню про котика-вуркотика ...А коли засинав, до мене приходили довірливий Івасик-Телесик, відважний Котигорошко і добра Мавка, яка сіяла по землі зерна й квіти ...»* (Цюпа, с. 77).

Подібні за своєю тональністю, аурою такі тексти української літератури, як «Зачарована Десна» О. Довженка, «Хато моя, біла хата...» Д. Луценка, «Де ти, хато бабина стріхата?..» Є. Гуцала та ін., об'єднані темою любові до рідної домівки. Аудиторне вивчення такого типу текстів не тільки дозволяє реципієнтам вдосконалити знання з української мови, а й отримати країнознавчі, культурологічні відомості, почути звучання національної душі.

Подібне завдання стоїть і перед викладачами дисципліни «Польська мова як іноземна». Під час розгляду теми «*житло*» українським студентам варто

пояснити типово польський лінгвокультурний феномен *dworku, folwarku* — двору, обійстя, фільварку, тобто типового сільського комплексу шляхетсько-поміщицького володіння з прилеглими до нього будівлями, який, на думку І. Тургенєва, був за своєю матеріальною та духовною природою саме «дворянським гніздом». Тема польського поміщицького двору побутує у всіх історичних епохах. В одних творах вона виступає символом національної традиції, оспівуючи ідилію й опоетизований сільський пейзаж, в інших відтворює ту відсталість, яку поляки зазвичай називають *zaściankowość* — обмеженість, провінціалізм, примітивність, ретроградність.

На нашу думку, одним із продуктивних матеріалів для аудиторних занять із цієї теми є репортажний опис фільварку в оповіданні Я. Івашкевича «Panny z Wilka» — «Дівчата з Вілька». Якщо в тематично співзвучному тексті українського автора ми чуємо щертю переповнену сентиментальність пережитого, то тут спостерігаємо почуттєвість стриману, яка виражається в сухуватому зовнішньому описі побаченого: вона проступає тільки в дальньому плані підтексту: «*Wyszedł z lasu. Tu zaraz był słup graniczny i figura świętego Nepo mucena. Spojrzał w tamtym kierunku. Ileż to razy, zawsze przecie idąc czy jadąc do wujostwa, zbaczał, nakładał dwa kilometry, aby zejść do tego dworu. Nazywał się zabawnie — Wilko; tak się nazywał folwark za dworem, wsi żadnej nie było. Zachodził tam, a nawet jedne wakacje spędził całkiem jako korepetytor Zosi. To było na rok przed wojną. O! to Zosia teraz pewnie jest dorosłą panną. Stał i patrzył.*

W niedużej kotlince, daleko, ale jak na dłoni, stały dwie wielkie stodoły, na krzyż do siebie zwrócone. Między nimi wielkie, niepotrzebnie wielkie, zielone podwórze, topole dwie stare, dalej dwór, dawniej kryty blachą, która stąd błyszczała, teraz czerwoną dachówką. To ładniej, pomyślał Wiktor i ucieszył się, jak gdyby to kto jego dwór nakrył nowym dachem. Za dworem gąszcz drzew, to sad, a potem znowu parę sosen bardzo wysokich, bo na wzgórzu stoją, a dalej lasek i łączka, i znowu biała szosa, tamtędy się idzie do wujostwa, a na przeciwnej stronie kotlinki, na horyzoncie powinien być las. A nie ma, wycięli. Tylko jedno wielkie drzewo stoi, tamtędy teraz przejdzie, minąwszy drogę do Wilka» (Iwaszkiewicz, s. 9).

«Вийшов з лісу. Тут був межевий стончик і фігура святого Непомуцена. Подивився в тому напрямку. Скільки ж то раз, ідучи чи ідучи до дядьків, звертав з дороги, додаючи два кілометри, щоб зайти до цього двору. Називався він забавно — Вілько; так називався фільварок за двором, жодного села не було. Бував там, а навіть провів одного розу провів всі канікули як репетитор Зосі. То було за рік до війни. О! то вже Зося напевно доросла дівчина. Стояв й дивився.

У невеликій низинці, далеко, але як на долоні, стояли дві великі стодоли, обернені до себе хрестоподібно. Між ними велике, непотрібно велике, зелене подвір'я, дві старі тополі, далі двір, колись накритий бляхою, яка звідси блищала, зараз — червоною черепицею. Це гарно, подумав Віктор й зрадів, ніби то його двір накрили новим дахом. За двором гущавина дерев, то сад, а потім знову пара дуже високих сосен, бо стоять на пагорбі, а далі лісок і лужок, і знову біла дорога, тою стороною йдеться до дядьків, а на протилежній стороні низинки, на горизонті має бути ліс. Та нема, вирубали. Лише одне велике дерево стоїть, там зараз пройду, минаючи дорогу до Вілька» (Iwaszkiewicz, s. 9).

Наведений вище фрагмент «Дівчат із Вілька» варто подати студентам у комплексі з польськими коментарями до нього. Найкращі розміщені у виданій «Виборчою Газетою» книжечкою, де є аналітичний розбір тексту твору та компакт-диск із знятим А. Вайдою однойменним фільмом (останній корисний для вивчення, оскільки здобувачі мають можливість почути живу польську мову й побачити візуалізацію описаного автором).

«*Dwór ziemiański*, jeden z najbardziej żywotnych toposów dawnej literatury, stał się ważnym elementem *narodowej mitologii*, polskim odpowiednikiem *mitycznej Arkadii*, krainy szczęścia. Topos ten narodził się w renesansie (m. in. twórczość Reja i Kochanowskiego). W późniejszej literaturze jest obecny choćby w Panu Tadeuszu Mickiewicza, Nad Niemnem Orzeszkowej, Wiernej rzece i Przedwiosniu Żeromskiego, Nochach i dniach Dąbrowskiej, Granicy Nalkowskiej, Ferdydurkę Gombrowicza czy W małym dworku Witkacego. Jego żywotność nie dziwi, *dwór był bowiem siedzibą średnio zamożnej szlachty* — najbardziej kulturotwórczej warstwy społecznej w dawnej Rzeczypospolitej. W takich dworach dorastała większość wspomnianych wyżej pisarzy i wielu innych *twórców zasłużonych dla polskiej kultury*. Dwór był *ostoją tradycji i patriotyzmu*, skąd wartości te promieniowały na całą okolicę. Był również *charakterystycznym elementem polskiego krajobrazu*. A jego architektura miała wymiar symboliczny». [Górnicki, s. 18–19].

«*Поміщицький двір* — один з найбільш життєспроможних топосів давньої літератури, став важливим елементом *національної міфології*, польським еквівалентом *міфічної Аркадії*, країни щастя. Цей топос зародився за Ренесансу (серед інших, зокрема творчість Рея і Кохановського). У пізнішій літературі був присутній у «Пані Тадеуші» Міцкевича, «Над Неманом» Ожешкової, «Вірній ріці», «Напровесні» Жеромського, «Ночах і днях» Домбровської, «Границі» Налковської, «Фердидурке» Гомбровича, «У малому дворі» Віткаці. Його життєдайність не дивує, адже *двір був оселею середньо заможної шляхти* — найбільш культуротворчого суспільного прошарку Речі Посполитої. У таких дворах зростала більшість письменників й інших діячів польської культури. Двір був оплотом *традиції й патріотизму*, звідси ті цінності розповсюджувалися на всю околицю. Був також *характерним елементом польського краєвиду*. А його архітектора мала символічний вимір» [Górnicki, s. 18–19].

На заняттях із лінгвокраїнознавства потрібним і продуктивним є використання текстів зі сфери інонаціонального мистецтва. Варто звернути уваги хоча б на публікацію Р. Панас ««Chopinowi Duda-Gracz» — «Шопенові Дуда-Грач», де йдеться про цикл малярських праць відомого польського художника, який він присвятив видатному національному композитору, тож текст має тематичне двоголосся й багатий на приклади лексем мистецького тезаурусу: «*Duda-Gracz Chopinowi* (тут і далі курсив наш — Я.В.) to największy w historii polskiego malarstwa po 1945 roku i prawdopodobnie pierwszy na świecie cykl autorski «napisany» na cześć *Fryderyka Chopina*. To unikatowe dzieło pełne jest przeróżnych symboli. Jego twórca starał się zebrać swoje wyobrażenia na temat *polskiej rzeczywistości* i uwiecznić je na płótnie. (...) Intencją malarza było *ukazanie wieloznaczności znaczeń, pamięci miejsc, swojskości, codzienności* i tego wszystkiego, co polskie — widziane oczywiście oczami artysty. (...) Wyjątkowa jest także bijąca z każdego obrazu *polskość i związek z Chopinem* (...).

«Album Chopinowi Duda-Gracz» to pod względem formalnym *zbiór bardzo przejrzysty, czytelny i uporządkowany*. Już w pierwszym, zewnętrznym oglądzie uwagę przykuwa rozmiar dzieła: 296 prac (255 obrazów i 41 całunów), pogrupowanych według form muzycznych, tworzących 15 cyklów malarskich, uporządkowanych w następującej kolejności: cztery *ballady*, 29 *etiud*, cztery *impromptus*, 58 *mazurków*, 21 *nokturnów*, 16 *polonezów*, 39 *preludiów*, cztery *ronda*, cztery *scherza*, trzy *sonaty*, 19 *walców*, trzu *wariacje*, 17 utworów *pojedynczych*, 34 utworów *pozostałych* oraz 41 utworów *zaginionych* (...)

Malarz przedstawił obrazy w różnych technikach: *etiudy, preludia i pieśni namalowane są akwarelą i temperą, natomiast ballady, impromptus, mazurki, nokturny, polonezy, ronda, scherza, sonaty, walce, wariacje, utwory pojedyncze oraz utwory pozostałe utrzymane są w technice*

olejnej. (...) Obrazy naniesione akwarelą są wdzięczne, lekkie, zwiewne, ulotne, symboliczne, natomiast prace olejne ukazują konkretne pejzaże, krajobrazy, ludzi, naturę skrywającą jakąś historię (...) (Panas R., s. 5, 6).

«Шопенові Дуда-Грач — це найбільший в історії польського живопису після 1945 року та, мабуть, перший у світі авторський цикл «написаний» на честь Фредеріка Шопена. Цей унікальний витвір сповнений різних символів. Його творець намагався акумулювати свої уявлення щодо польської дійсності та увічнити їх на полотні <...>. Наміром художника було представлення смислів, пам'ятних місць, тотожності, буденності й усього того, що означає польське, побачене митцем. <...> Унікальними є «польськість» і зв'язок з Шопеном, які випромінює кожна картина <...>».

Альбом «Шопенові Дуда-Грач» формально дуже прозора збірка, зрозуміла й упорядкована. Уже під час першого зовнішнього сприйняття привертає увагу розмір твору: 296 праць (255 картин і 41 плащаниця), згрупованих у відповідності до музичних форм, упорядкованих у такій послідовності: чотири балади, 29 етюдів, чотири імпровізації, 58 мазурок, 21 ноктюрн, 16 полонезів, 39 прелюдій, 4 рондо, 4 скерцо, 3 сонати, 19 вальсів, три варіації, 17 окремих творів, 34 інших творів, 41 утрачений твір <...>».

Художник представив твори в різних техніках: етюди, прелюдії й пісні, намальовані аквареллю та темперою; натомість балади, імпровізації, мазурки, ноктюрни, полонези, рондо, скерцо, сонати, вальси, варіації, окремі твори, а також решта творів виконані олією <...>. Відтворені аквареллю образи милі, легкі, рухомі, швидкоплинні, символічні, натомість олійні роботи показують конкретні реалії, краєвиди, людей, природу, що зберігають якусь історію» (Panas R., s. 5, 6).

Пропонований для аудиторного розгляду фрагмент рецензії на творчість відомого польського майстра пензля цікавий передусім компаративістичним підходом (музика, образ, слово, текст) і якнайкраще підходить для знайомства студентів із доробком знакових митців, чия творчість асоціюються з «польськістю», та одночасно впроваджує в їхню мовну практику, пов'язану з культурою (живопис, музика, опис своїх відчуттів і вражень від зустрічей з мистецтвом), лексику.

На заняттях із лінгвокраїнознавства є корисним застосування креолізованих тестів, тобто — складних художніх утворень, які характеризуються поєднанням вербальних та невербальних (графічних, малюнкових) елементів. Прикладом цих текстів можуть служити видані комікси з серії «*Legendaria Historia Polski*»: «*O Smoku Wawelskim i królownie Wandzie*» — «Про Вавельського дракона й королеву Ванду», «*Opowieść o Popielu i myszach*» — «Оповідання про Попеля й мишей» — «*O Piaście Kołodzieju*» — «Про П'яста Колісника», завдяки яким молодь ознайомиться з традиційними легендами Надвіслянського краю.

Для знайомства з польськими ідіомами на заняттях найбільш придатним експлікативним матеріалом є вірш, складений М. Брикчинським із суцільних ідіом, (підрядник наш — Я.В.): *Za górami, za lasami / За горами, за лісами / Gdzieś, za siódmą górą / Деся, за сьомою горою, / Mieszka wiedźma z kotką burą. / Живе відьма з чорним котом. / Wiedźma, gardząc zbytнім ruchem, / Відьма, уникаючи зайвого руху, / Leży wciąż do góry brzuchem, / Усе лежить вверх животом, / A gdy ta coś ta ochotę, / А коли має на щось бажання, / Obiecuje góry złote. / Обіцяє золоті гори. Bardzo sprytna jest z natury, / Дуже спритна за природою, / Na każdego patrzy z góry, / На кожного дивиться зверху, / Bo, jak to wykazać może, / Або як може те показати, / Bierze górę w każdym sporze. / Бере верх у кожній суперечці. / Wie, dlaczego zegar chodzi / Знає, чому ходить годинник, / I czy góra mysz urodzi ... / І чи народить гора мишу ... / Całą górę książ ma w głowie, / Має в голові купу книг, / Z czego każdą zna w*

połowie, / Z яких кожна знає наполовину, / Lecz dowodzi kotce burej, / Однак доводить чорному коту, / *Że i tak wie wszystko z góry.* / Що і так усе знає поверхово (Brykczynski, s. 5).

Філологічна компетенція, яка тлумачиться науковцями по-різному, зводиться до того, чи є в знавця іноземної мови її глибоке, на рівні його знань та інтуїції, органічне чуття, тобто наскільки він володіє здатністю відчувати, бачити та враховувати вербальні й невербальні відмінності різного рівня — від абсолютної невідповідності до ледь уловимих нюансів. Водночас практика засвідчує, що мовну компетентність слід вдосконалювати протягом усього професійного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів У. Концепт ДІМ в американській, французькій, польській та українській лінгвокультурах (на матеріалі асоціативного експерименту). URL: http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de/wp-content/uploads/dopovid_andrusiv.pdf
2. Верещагин Е., Костомаров В. Лингвострановедческая теория слова. М.: Издательство Русский язык, 1980. 320 с.
3. Вернигора О. Змістові аспекти формування лінгвокраїнознавчої компетентності вчителів-філологів у вітчизняних педагогічних університетах. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 2. С. 43–51.
4. Воробьев В. Лингвокультурология (теория и методы). Москва: Издательство Росийского университета дружбы народов, 1997. 332 с.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.
6. Дука В. Поняття «лінгвосоціокультурна компетентність» та аналіз методів її формування в педагогічній теорії і практиці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 7. С. 39–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rednauk_2015_7_8
7. Льченко О. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: український химерний роман з народних уст. К.: Дніпро, 1967. 537 с.
8. Карапетян О., Мясковская Т. Лингвострановедение как наука. *Альманах современной науки и образования*. 2012. № 4. С. 117–185.
9. Котченко Т. Вплив лінгвокраєзнавчої компетенції на розвиток міжкультурної комунікації. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 66–68.
10. Лебеденко Ю., Василенко Я. Вербалізація концепту дім в українській, російській і польській мовах. *Studia Ukrainica Posnaniensia. Poznań*, 2013. Vol. 1. S. 91–95.
11. Лотман Ю. Текстовые и внетекстовые структуры. Проблема текста. Русская словесность: От теории словесности к структуре текста. М.: Academia, 1997. С. 202–212.
12. Масенко Л. Концепт доля в поезії Т. Шевченка у зіставленні з польським los і російським судьба. *Українська мова*. 2014. № 4. С. 5–11.
13. Нахлік Є. Доля — Los — Судьба. Шевченко і польські та російські романтики. Серія: *Літературознавчі студії*. Вип. 8. Львів, 2003. 568 с.
14. Нечуй-Левицький І. Твори в чотирьох томах. Гол. ред. О. Білецький. К.: Державне вид-во художньої літератури, 1956. Т. 2. 540 с.
15. Полякова С., Мамонова Л. Лінгвокраїнознавство — освіта засобами іноземної мови. URL: <http://www.rusnauk.com/ESPR-2006/Philologia/10-polakowa%20s.v.doc.htm>.
16. Ходякова Л. Методика интерпретации текста как феномена культуры. *Ярославский педагогический вестник*. 2011. № 2. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 76–81.

17. Цюпа І. Україна — рідний край. К.: Веселка, 1978. 208 с.
18. *Ballada polska* / Opr. Cz. Zgorzelski przy współ.I. Opackiego.— Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962.
19. *Bartmiński J.* Językowe podstawy obrazu świata. Wydanie drugie uzupełnione. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 2007. 283 s.
20. *Brykczyński M.* Ni pies, ni wydra czyli o wyrażeniach, które pokazują język. Łódź: Wydawnictwo Literatura, 2018. 58 s.
21. *Garncarek P.* Świat języka polskiego oczami cudzoziemców. Warszawa: DiG, 1997. 145 s.
22. *Górnicki J.* Panny z Wilka. O opowiadaniu. Adaptacja filmowa. Panny z Wilka: biblioteka Gazety Wyborczej. Warszawa: Mediaprofit, 2010. 55 s.
23. *Iwaszkiewicz J.* Panny z Wilka. Warszawa: Książka i Wiedza, 1979. 236 s.
24. *Komorowska H.* Nowe tendencje w pracach programowych Rady Europy. Koncepcja celów nauczania języka obcego. *Języki Obce w szkole*. 1996. № 2. S. 113–120.
25. *Kowalewski J.* Nauczanie kultury polskiej jako obcej — stan obecny. *Postscriptum Polonistyczne* — próbka polemiki. 2008. №. 2. S. 159–175.
26. *Panas R.* Chopinowi Duda-Gracz. Wychowanie muzyczne. 2012. № 2. S. 5–9. URL: http://www.wychmuz.pl/arttykul_ar_33.html
27. *Panny z Wilka.* Warszawa, 2010 + płyta dvd.